

Rûh-i Şerif Simurg

Hüner Şencan

“Ayna... Ey ayna... Sen ne büyük bir mucizesin... Senin yansımana baktığım ve tefekkür ettiğim zaman vesvese’lerim, dinmeyen tedirginliğim ve kararsızlığım sükûna eriyor. Döndüğüm zaman, senin de döndüğünü görüyorum. Dans ettiğim zaman senin de dans ettiğini... Tebessüm ettiğimde, senin de gülümsediğini... Sen ve ben... Biz ve onlar... Yaşayan her varlığın içinde... Lâ mevcude illallah... Hiçbir şey yok... Fakat her şey, O...”

Bu paragrafı “*Ayna ey Ayna*” isimli şarkının sözlerinden aldım. Sebebi, sanatçının “Ayna” metaforu üzerinden kendini bulmaya veya tanımlamaya çalışması... Bu eğilim yeni değil. Milattan sonra 12. Yüzyılda zirve yapmış bir yaklaşım. Ayna’yı eline alıp, başının üstüne yükselten ilk kişi İran’ın Nişâbur şehrinde doğmuş olan “Attâr” (1117- 1231)...

Attâr; bir eczacı veya koku satıcısı. Mesleğini icra ederken bir taraftan da hayatın anlamını araştıran ve dünyaya niçin geldiğini bulmaya çalışan bir insan. Bu tür kişilere; araştırmacı, seeker veya zükkâr deniyor. Farsçası “sâlik”... Sâlik, yaptığı araştırmaların sonunda “bir yol tutup giden” anlamına geliyor. Arapçası “muhakkik”... “İşin hakikatini araştıran” veya “Hakikate ulaşmaya çalışan kişi” demek... “Perdeyi araladığını” düşünen kişiler kendilerini “Hakikate ulaşmış” varsayıyorlar. Malay’lar seeker’lara “pencârî” diyorlar. Buzlu camın arkasındakileri okuyarak “ötelere” nasıl bir yer olduğunu anlamaya çalışan kişiler...

Attâr, yazdığı şiirlerde hakikati arama çabalarının nesnesi olarak “Simurg kuşu” metaforunu kullanıyor.¹ Bu nedenle kuş kimliğine bürünüyor. Hakikati aramaya çıkan diğer zükkâr’larla birlikte hareket edip kuş kimliği içinde Semânın derinliklerinde kayboluyorlar. Amaçları Taht’a veya Yüksek Arş’a ulaşmak... Fire vermelerine ve büyük güçlükler yaşamalarına rağmen sonunda ulaşıyorlar da. Semâdaki ruhâni tahta vardıklarında veya psikolojik olarak yüksek bilinçlilik veya farkındalık durumuna geçtiklerinde O’nun hakkındaki Gerçekliğin mucizevi bir şekilde Kendi Kimlikleri olduğunu anlıyorlar.

Şekil 1. Simurg kuşu.

Herkesin ulaşamayacağı o Yüksek Gerçeklik, “Ayna” haline geliyor ve ona, burada “Senden başka Hakikat yok” yansıması yapıyor. Attâr böylece yeni bir “idrak” veya yeni bir “algılama” düzeyine ulaşıyor, *Lâ mevcude illallah* diyor... Ulaştığı Hakikat’i Ayna olarak değerlendiriyor ve tüm varlıkları onun yansıması... *Kesret, vahdetten mebnîdir*... Ayna

¹ Attâr’ın eseri Türkçede Arapça adıyla *Mantık-ut Tayr* olarak biliniyor ve *Kuşların ötüşü* veya *Kuşların Nutuklaşması* anlamında. 4500 satırlık bu esere Attâr’ın kendisi “Kuşların Dili” anlamında *Zabâni Murgan* demiş. Farsçada ise *Makâmâti Tuyur* olarak biliniyor. Anlamı, “Kuşların konakladıkları istasyonlar”. Kuşların yani dervişlerin.

benzetimi aslında şu anlama geliyor: Beni asla göremezsin ve anlayamazsın, ama bu konuda çok istekliysen yansımama bak... Yani, “evrendeki çokluğa”...

Attâr’ın bu yaklaşımı ikircikli... Sözleri, değerlerimizin meşru sınırları içinde yorumlanabileceği gibi, haddi aşan değerlendirmelere de kapı aralayabilir. “Bilinçliliğin hangi düzeyine çıkarsan çık Hakikat’i asla kavrayamaz, asla göremez, ona asla ulaşamazsın, haddini bil ve otur oturduğun yerde” anlamında anlıyor ve Ayna’da gördüğü kendisini ve tüm mevcudatı Yaratan’a bir işaret olarak ele alıyorsa mesele yok. Zihninde istediği kuşu uçurabilir. İster Simurg’u, isterse Guguşçuk’u...

Yok, Attâr veya Attâriyyûn, yani onun izleyicileri, bu sözleri “Arş denilen yerde Ben’den veya Kevniyattan başka bir şey yok” anlamında ele alıp değerlendiriyorlarsa olay başka bir mecraya akıyor... “Benim Haşmet Güneşim Ayna’dır. Kim Ayna’nın önünde durursa orada ruhunu, bedenini ve bütün benliğini görür.” Yüksek bilinçlilik ve farkındalık eğer bu sözün Ayna’sında sona eriyor ve Simurg’lar Ayna’da eriyip yok oluyorsa veya Ayna ile özdeşleşiyorlarsa, bedenleri gölge Güneş’in ışığında kayboluyorsa, “ben” ve “sen” tanımlaması anlamını yitiriyorsa o zaman Attâr’ın kuşu Simurg bildiğimiz tayyare olmaktan çıkarak başka bir şey oluyor demektir.

Simurg’a nasıl bakacağız? Uçan bir kuş veya seyyâre olarak mı... Yoksa Sümerlilerin Zû kuşu, İsraililerin Ziz, Eski Arapların Anka veya Eski Mısırlıların Benû kuşu olarak mı... Simurg’a “ben ve sen” birlikteliği anlamının yüklenmesi onu Benû kuşu haline getiriyor veya Bâ... Attâr’ın, tefekkür edip uyumsuzluk haline girdiği yüksek gerçeklikte elde ettiği kazanım, tanrı Râ’nın kuşu Benû ile karşılaşması veya onun ruhu olan Bâ ile buluşması.

Sözün ikilemlili karakteri nedeniyle Attâr’ı hedef tahtasına oturtma niyetinde değilim. Fakat “Ben” ve “O” yok. Hepimiz O’yzuz veya hepimiz Bir’iz, hepimiz Tevhid’iz” düşüncesinde olanlar bilmelidirler ki, sizi yüksek idrak düzeyine ulaştıran Simurg değil Benû kuşudur. Keşf kapılarının açıldığını zannettiğiniz o yüksek makam da Ayna değil, firavunun ruhu Bâ’nın tahtıdır.

İbn-i Sina’nın (980-1037) *Kuş* isimli bir kasidesi var. Şöyle söylüyor: *Çok yükseklerden gururlu ve nazlı bir güvercin süzülerek geldi ve bana kondu.* Sina’nın kuşu, “ruh” anlamında. Konduğu yer ise omuzu değil, “bedeni”... Aslında “konduğu” da değil... Hapsoldüğü... Kuş veya ruh, hapsoldüğü bedenden kurtulup tekrar yükseklerle kanatlanmak ister. *“Kafesimden kurtulan kuş, yedi dağın zirvesini aşarak Padişahını görmeye gitti”*. İbni Sina, “uçuştan” ve “seyirden” söz ediyor, yani bir tür arayış veya tefekkürden... Sina’da, “Ayna” söylemi yok. Onda ruh, Rab’bın elçisi veya nûru olarak görülür... İbni Sînâ’nın Tanrı’yı ahtarmak² veya zükkermek için sırtına bindiği kuş, güvercin... Sina’nın kuşu “güvercin” aslında kendisidir ve “uçuşu” ise yaşadığı “haller”... Güvercin, Simurg’a göre daha masum bir kanatlı, fakat İbni Sînâ da çağdaşları gibi kanatlı ruhsal uçucular kervanına katılmaktan kendini alamıyor. O da bir Zukker, Sâci veya Sâcir... Yani Hakikat araştırmacısı... Işk veya Aşk kovalayıcısı. İbni Sina’da kuşların ötüşleri, çığlıkları veya şakımaları zükûrân

² Ahtarmak veya zükkermek: Araştırmak.

zikri olarak değerlendirilir. Zükkâr bedenine “hapsolmuş” ruhunu uçurmak için kuş olur, çılgınlık atar, kanatlarını çırpar, zikirler çekerek O’na olan yüce aşkını ilan eder.

Attâr’ın otuz kuşu, otuz veli anlamına geliyor... Veya tek Velî’nin tefekkür seyri sülûku içinde, halden hallere girip dönüştüğü otuz ayrı makam... Rızâ makâmı, nefse karşı çıkış makâmı, muvâfakat makâmı, tevekkül, zühd, ibâdet, verâ, ihlâs, sıdk, havf, recâ, fenâ, bekâ, ilm-el yakîn, hakk’al yakîn makâmı ... Mârifet, cehd, vilâyet, himmet, muhabbet, vecd, kurb, tefekkür, visâl, keşf, kuds’ün huzuruna çıkma, hizmet, tecrîd, tefrîd, inbisât, tahkîk, nihâyet makâmı ve son olarak tevhîd³... Yani, Ayna olma makâmı... Ayna’da hem kendini, hem de kevnîyâtı görme derecesine erişme.

Mükemmel insan, Gerçek’in ve kozmosun formlarını bir araya getirebilen kişi... Gerçek ve kozmosu bir birine bağlayan bir kıstak... Bir geçit... Öteye geçişi kolaylaştıran bir ford⁴... Korkusunu yenemeyen kişileri elinden tutup karşıya geçiren Hızır... O, yükseltilmiş bir Ayna... “Gerçek”, kendi formunu bu aynada “İnsanoğlu” olarak görür ve aynı zamanda Kozmos veya Kevniyât olarak... Bu makama erişmiş olan ruh, kendisini Ayna’da seyretmeye başlar. Gördüğü, fiziksel formunun yansımasıdır... Fakat aynı zamanda İlahi güzelliğin... Simurg’un algı dünyasında “Ruh” yani Ayna, “her şeydir”... Bedeni, ruhu, diğer insanlar, diğer yaratıklar ve diğer tüm oluşumlar, tüm evren... Hepsi Nefs, hepsi Ruh, hepsi Ayna... Gerçek Mümin, kalbini temizlediği zaman Allah’ın Ayna’sı olur, yani Simurg... Simurg yolculuğuna çıkmak, “kalbi temizleme eğitimi içi kampa girmek” anlamına gelir. Kinden, hasetten, kıskançlıktan, dünyasal beklentilerden, paradan, puldan, mevki-den, kadından... Hâsılı O hariç, her şeyden... Allah’ın en mükemmel aynası İnsan-ı Kâmil’dir... Yani Hazreti Peygamber... Onun mutlak saflık ve inceliği Allah’ın esasını ve vasıflarını yansıtır. *Men reânî fekad real Hak*... Peygamber “Beni gören, Hakk’ı görür” buyurmuşlardır...

Zukker, hadîs’lerin anlamını kendisine göre yorumlar, gerçek anlamını çarpıtır. Çünkü Simurg’un uçması gerekmektedir, yükselmesi ve Ayna makâmına geçmesi...

Nefs terbiyesi eğitimine giren velî, ruhunu uçurmak ve sahibiyile buluşturmak isteyen bir Zükkâr konumundadır... Fakat ruhunun kanatlanıp uçabilmesi için bir imgeye, bir binite, bir simgeye ihtiyacı vardır. Kuş simgesine... Yani, Simurg’a... Ruhunu Simurg’un sırtına yükler ve yolculuğa çıkar... Gittiği yer, gittiği taht, ulaşmak istediği Şah’ının adı da Simurg’dur. Simurg Simurg’a ulaşmaya çalışır. Ve ulaştığında “Meğer Simurg Simurg imiş” der... Ne kadar sıkıcı, ne kadar sıradan... Fakat, bize büyük âlâ-i vâlâ ile pazarlanır, oralara öyle herkes çıkamaz, Ayna’yı herkes temaşa edemez, denir... O yüksek bilinçliliği, yüksek farkındalığı, zihinsel teşevvüşü, ölmeden önce ölüm halini yaşama gerçekliğini kavrayamayan biz “aşağı dereceden” insancıklar anlamayız, anlayamayız bu olup bitenleri... “Adam gözleri yaşlı, Ayna’da kendimi seyrettim diyorsa, seyretmiştir zâhir” deyip geçeriz. Fakat Zükkâr orada kalmaz. “Hikayeme inanıyor olman veya itiraz etmemen yetmez. Bu yola sen de girmelisin diye” ısrar etmeye başlar. “Biliyorum, senin için zordur 30

³ Saymadım, 30 mu oldu, yoksa geçti mi?

⁴ Azgın ve köpürerek akan ırmaklarda karşıya geçiş imkanı veren, derinliği olmayan geçiş yeri.

makâmın, 30 kuşun hasletlerini kuşanmak. Fakat denemelisin. Sen de Simurg kuşunu uçurabilirsin. En azından üç makâma kadar, beş veya on makâma kadar. Yolunda olman bile yeterli. Kim bilir belki otuzuncu makâma çıkarsın, hatta bizi bile geçebilirsin. Gel, gir bu yola... Simurg yolu, Simurg ile hem hâl olmaktır. O'nunla pişmek, yanmak, uçmak ve sonunda O olmaktır"...

Şair Attâr, 30 makâmdan söz etmez. Otuz kuşu, otuz makama benzeten kişi benim. O, Simurg'u yedi farklı vâdinin üzerinden uçurarak Ayna makâmına çıkarır. İbn-i Sîna'nın yedi dağı onda "yedi vâdi" olur. Bu vâdiler; "isteme-talep", "aşk veya ışık", "sır veya marifet", "kopma-istiğna", "vahdet veya tevhîd", "hayret", "yoksulluk veya yokluk" adlarını alır. Yedi vâdi, yedi makam...

Talep makamı, yolcunun bütün doğmaları, inancı veya inançsızlığı bir kenara bırakması, O'na yönelmesi, O'nu talep etmesidir. *Aşk makamı*, Yol'u uğruna akli düşüncenin terk edilmesi; *sır makamı*, dünyasal bilgilerin anlamsız olması, sadece Tanrısal bilginin kişiyi aydınlatması; *kopma*, dünyasal heves ve isteklerden vazgeçme ve dünyasal gerçeklikten uzaklaşma; *tevhid*, her şeyin Sevilen'e bağlı olduğu ve Sevilen'in de her şey olduğunun kabulü; *hayret*, Sevilen'in güzelliği karşısında gözlerin kamaşması; *yokluk*, kişisel iradenin ortadan kalkması suretiyle zükkârın sadece Allâh'ın isteğine göre hareket ediyor olması...

Bunlar; Simurg'un Simurg ile **Bir** olduğunu irfan aynasında ayan-beyan seyr edebilmesi için her birinde "piştin, geçebilirsin" mesajı gelinceye kadar konaklanması gereken "yedi ayrı istasyon"...

Sonraki zükkârlar işi daha da zorlaştırırlar, "Ayna Makamı"nda Simurg'u seyretmek kolay değildir, en azından 40 makamı geçmen gerekir" söylemini geliştirirler. Seyr-i sülûk sürecinde her vâdinin ayrı bir Simurg fakültesi gibi değerlendirilmesi veya otuz kuşun her birinden ayrı icazet alınması Ruh'un yüksekliğinin, erişilmezliğinin göstergesidir.

Simurg, İran menşeli... Onun İslam öncesine ait bir kuş olması çok da önemli değildir. İnsanlar gibi pekala kuşlar da ihtidâ edebilir. Bu mülâhazalarla dokuzuncu yüzyıldan itibaren zükkârlar Simurg'u İslam kültür dairesinin içine alırlar ve binek atı olarak kullanırlar onu... Kadîm kültürlerin pagan Simurg kuşu, onuncu yüzyıldan itibaren "Nûr-u Muhammedî Simurg" olarak adlandırılır artık... Ve günümüze kadar böylece gelir... Simurg, ezelde peygamberimiz Hz. Muhammed'in nurundan çoğalıp yayılan ve ihlaslı zükkârlara ihsân edilen bir Ruh'tur... Başkası değil...!

Attâr'ın hikayesine göre, "Padişah Simurg" ile müşerref olmak üzere çok sayıda kuş veya çok sayıda "kul Simurg" yola koyulurlar. Fakat yedi vâdinin, yedi merhalenin, yedi sınav makâmının zorluklarıyla yüz yüze gelince içlerinden bir kısmı bu arayıştan vaz geçerler ve geri dönerler. Bu kuşlar, "Zükkârlık bize göre değil" derler. Organizatör kuş Hüdhdüd'e mazeretlerini bildirirler. Bülbül kuşu, papağan (tûtî), tavus, hümâ (finik kuşu), kaz, şahbaz, kebk (keklik), baykuş veya "bum" kuşu... Düşünüyorum... Neden bu kuşlar çekinik kalıyorlar da Simurg öne çıkıyor... Çünkü Simurg'un Ruh ile olan bağlantısı çok daha eski, çok daha kuvvetli... Bu ilişki, firavunların yaşadığı zamana kadar uzanıyor.

Simurg Ruh'tur ve aynı zamanda Allah'ın halifesi. Attâr, Simurg'a ruh olarak tevessül eder. Başvurur, yönelir, yardımını diler veya aracılık etmesini ister. Simurg Ayna'dır ama aynı zamanda O'nun Aynası, yani O'nun Ruh'u... Ayna, Ruh olur ve Ruh ise Ayna... İki kelime aynı anlama geldiğine göre artık onları birleştirebiliriz. Gelin yeni bir kelime üretelim ve "Ayruh" diyelim adına. Simurg Ayruh'tur... Veya Ruh'un aynası... "Ruh'un aynası" sözcüğünü Türkçede yerli yersiz çok kullanıyoruz ama bence anlamlı bir terkip değil. Attâr için "Simurg'un ruh olması" deyimini, "Ruh yansıdır" biçiminde anlamamız gerekiyor. Gözler veya Simurg sadece Ruh'u yansıtır veya ezelde mahlûkâtın cevherine, mahlûkâtın özüne yerleştirilmiş olan Hz. Muhammedin ışığını, onun nurunu... Allah'ın halifesi olan Ruh'un altı oğlu vardır. Ednâ ruh, şer ruh, akıllı ruh, âlim ruh, fakir ruh ve Allah'ın eşsiz olduğunu görebilen ruh... Halife, altı oğlunu yetiştirmeye ve eğitmeye çalışır. Onları ikili olarak gruplandırır ve üç kategoride ele alır. Ednâ olan oğullar, Akıl olan oğullar ve Kalp olan oğullar. Araştırmacılar onun bu yaklaşımı ile Yeni Eflatun'cuların Ruh, Akıl ve Birlik teması arasında ilişki kuruyorlar.⁵ Kanatlanan ruhun Ayna olan Ruh mevkiine çıkabilmesi için ednâ, akıl ve kalp adı verilen istasyonlardan geçmesi gerekir. Ancak o zaman simurg kuşu, "Ruh Simurg" veya "Ayruh" olabilir.

Attâr; hikayeler, masallar, kerâmetler düşkünün bir insan. Yüzlerce yıl devam eden bir süreçte toplumumuz da koşullanmıştır bu tür hikayelere... Severiz masalları, kerametleri... Onlardan "bir ders çıkarılabileceğini" düşünürüz ve çıkarırız da... Zaten "gerçek" olmadığının pekala biz de farkındayızdır. Fakat, "olsun" deriz. Masallar ve hikayeler günahlarımızın yükünü hafifletir, güvencimizi artırır, imânımızı çoğaltır, ruhumuzu yükseltir. Kendimizi Simurg olarak görüp Yaratan'a doğru kanatlanmakta ne sakınca var... Simurg'un İslam öncesinde Firavun'un kuşu veya ruhu olması bizi pek ilgilendirmez. Müşrik ve kâfirlerin ihtida ettikten sonra nasıl ki geçmişleri araştırılmaz ise kuşların da geçmişi araştırılmaz. Râ tanrısının kuşu Simurg ile Müslüman zükkârların hidayete erdirdikleri Simurg aynı değildir. Sadece "ad benzerliği" vardır ve bunun da hiçbir önemi yoktur. Simurg artık Müslüman bir kuştur... Sonradan Müslüman olan bütün insanlar gibi onun da bazı "eski alışkanlıkları" olacaktır. İnsanlar ve kuşlar eski alışkanlıklarını, eski düşüncelerini, eski kavrayış biçimlerini bıçak gibi kesip atamazlar. Bir süre bunları yaşatmaya devam ederler. Simurg felsefesinde eğer bazı çarpık düşünceler, anlayışlar ve yaklaşımlar görüyorsanız lütfen sabrediniz. Bunlar önümüzdeki günlerde, yıllarda, yüz yıllarda veya bin yıllarda yavaş yavaş azalacak ve ortadan kalkacaktır. Sabırsız olmayınız... Simurg'un İslam kültür dairesinin içine girmiş olması, onun zihninde bazı

Şekil 3. Sühreverdî.

Şekil 3. Nurun ala nûr.

⁵ Julian Baldick, *Mystical Islam: An Introduction to Sufism*, s. 78.

çarpık düşünceleri taşıyor olması olgusundan daha önemlidir. Hem sonra, “Simurg’un hangi düşüncesi çarpık imiş ki”... “Kime ve neye göre”... “Attâr’ı kim ve hangi bilgisiyle yargılamaya çalışıyor?”...

Simurg, bu tür düşüncelerle koruma zırhına sarılmış ve kutsal bir hüviyete bürünmüştür artık. O bir kuş değil, Ruh’tur. Tanrı’nın veya Yaratıcı’nın kâinata “üflediği”...

Sühreverdî (Suhrawardi) (1154-1191) Attâr’ın çağdaşı⁶. “İç aydınlanma” konusu üzerine tez hazırlayan bir zükkâr. “İç aydınlanmasını gerçekleştirerek nurlanan kişi Allah’ın bilgisine erişen ve bilgiyi doğrudan kendisinden alandır”, tanımlamasını yapıyor. “Yolcu Simurg” (Safir-i Simurg)⁷ isimli bir çalışması var. Araştırmacılar bu çalışmanın İbni Sina’nın *Risaletü’t Tayr* adlı eserine dayandığını belirtiyorlar. O da Attâr gibi, Simurg kuşunun büyüüne kapılmış. Veya, iç dünyasında gerçekleştirdiği “kendini bulma” yolculuğunu Simurg kuşuna yaptırıyor. Garuda gibi Simurg kuşunu binek atı veya Burak olarak kullanıyor. Sühreverdî’ye göre, “Simurg ile Tanrı Bir olduğunda”, *sabahleyin esen meltem rüzgarı Simurg’un nefesinden başkası değildir...*

Sühreverdî için Simurg, bedenin içine hapsedilmeden veya kâinat adı verilen “evren” yaratılmadan önce “melekût” veya “Nûn aleminde” var olan bir varlık. Ölümsüz olan ruh bedene girince iki parçaya bölünür. Bir parçası beden içinde yaşamaya başlarken diğer parçası cennette kalır... Veya öteki âlemde... Dünya’daki parçası mutsuzdur ve sürekli olarak diğer parçasına ulaşmaya çalışır.⁸ Simurg’un uçuşu, bölünen ruhları buluşturma adınadır.

Değer haritamızda “bölünmüş ruhlar” diye bir olgu yoktur ama Sühreverdî eğer böyle düşünmüşse “Vardır bir hikmeti” deyip geçeriz. “Vardır bir hikmeti”... Bu sözü seviyorum. Aklımıza yatmayan bir laf işittiğimizde o sözü ne başımızın üstüne yükseltir, ne de çöpe atarız. “Şöyle dursun bir kenarda” deriz... Dursun...

Necm-i Râzî (1177-1256) Attâr’ın çağdaşı bir başka zükkâr. O da Simurg sevdalısı. Fakat simurg yerine İbn-i Sînâ gibi “güvercin” terimini kullanıyor: “*Gönül güvercini, Süleyman’ın fermanını alarak Kaf Dağı’na, Anka-yı Muğrib’in yuvasına doğru yola koyulur. Bu uzun ve mâcera dolu bir yolculuktur.*” Öyle anlaşılıyor ki, Simurg kuşu Attâr’ın tapulu malı değil. O, ortalıkta dönen bir tür “atlı karınca”... Uçma hevesi duyan her zükkâr, “bir de ben deneyeyim” deyip Simurg’un sırtına çıkıyor.

Bir yüzyıl öncesine gidelim. Yani 11. Yüzyıla... Üç isim dikkati çekiyor: İbni Sina, Muhammed Gazâlî ve Ahmet Gazâlî ...

⁶ İsrâk felsefesinin kurucusu. İsrâk sözü Tanrıdan gelen ışık, aşk, ilham veya irfan anlamında. Ne söylüyorsa hepsi Tanrı’dan. Gönlüme o ilham ediyor. “Ben söylüyorum, ama o söyletiyor” anlamında. Veya ondan gelen ışıkla Gerçeği görme veya Gerçeğin ayan beyan ortaya çıkması. Keşfetme, ışığın keşfe neden olması. Otuz sekiz yaşında iken idam ediliyor veya yakılarak öldürülüyor.

⁷ Simurg’un Çılgılığı olarak da isimlendirilmiştir. Fakat bana Simurg Yolculuğu sözü daha anlamlı geliyor.

⁸ Hayrunnisa (Çakmakçı) Turan, Tavusla Düşüş, Simurg’la Yükseliş İslam Ortaçağı’na Damgasını Vuran Kuş Risaleleri ve Safir-i Simurg, *Vakıflar Dergisi*, ss. 165-172, Vakıflar Dergisi Aralık 2012, sayı: 38.

İbn-i Sina'dan daha önce söz edilmişti. Kendisinin ruhi yolculuğu veya zükkârın mistik deneyimlerini anlatan üç eseri var: "*Hayy ibni Yakzan*"(Ruhun Uyanışı), "*Kuş Risalesi (Risâlet-ül Tayr veya Tesbih-ut Tuyûr)*", "*Salaman ve Absal*" adlı öyküler... Her üç eserin de Attâr'ı etkilediği düşünülüyor. İbn-i Sînâ, Kuş Risalesinde "ruhu" kuş benzetimiyle açıklamaya çalışıyor. Fakat bu düşünce kendisine ait değil, onu Muhtemelen Eflatun'dan (MÖ 427-347) alıyor. Ve Eflatun'un düşünce kaynağı ise eski Mısır... Simurg kuşu sonunda gidip Firavunun ruhu Bâ ve Kâ'ya dayanıyor. Zükkâr böylece antik kaynakları olan yeni bir kelime üretiyor "Bekâ"... Ve oradan "Bekâ âlemi" diye adlandırdığı hiç bilmediğimiz bir evrene doğru kanat çırpıyor. Yani sonsuzluğa veya nâ-mütenâhî okyanusa... Yani, Tanrı katına yükselmeye veya Tanrı'yla özdeşleşmeye. Bekâ kelimesinin firavun döneminden geliyor olmasının önemi yoktur artık, çünkü zükkâr ona yeni bir içerik kazandırmış, kavramı İslamileştirmiştir.

İbn-i Sînâ; önce Gazâlî kardeşleri sonra Attâr'ı etkiliyor. Kaynaklarda Muhammed el-Gazâlî (1058-1111) ve kardeşi⁹ Ahmet Gazâlî'nin (1126) *Risâlat al-Tayr* isimli eserlerini yazarken İbn-i Sina'dan etkilendikleri yazılı.¹⁰ İmamı Gazâlî'nin kardeşi Ahmet Gazâlî'nin (1058–1111)¹¹ Arapça ifadesiyle *Risalet ut-Tuyur* veya Farsî ifadesiyle *Destan-ı Murgân* isimli çalışması var. Bu eserde Simurg kuşu, ruh yolculuğu yapan bir sâlikdir. Ahmet Gazâlî'nin şöyle yazdığı rivayet edilir:¹² "*Simurg Hazretleri, izzet adasının azamet şehrinde yaşıyordu. Simurg'un huzuruna varma arzusu, onları düşüncede ve hayrette bir kıldı. Şevk gerdanlığını boyunlarına takıp iştihak kemerini bellerine bağladılar. Talep nâlinlerini ayaklarına geçirdiler. Tahta ulaşıp saadet hırkasını giymek istiyorlardı. Simurg'un kerem bahçesi ve rızâ merasında otlamak için hep birlikte harekete geçtiler. Yüreklerrindeki aşk ateşi ile uçuyorlar, menzile varmak için yol araştırıyorlardı.*"

İbn-i Sina'daki "güvercin" kuşunun kılık değiştirerek Ahmet Gazâlî'de Simurg olduğunu görüyoruz. Onun eserinde de "kuşlar meclisinin toplandığını ve **Bir** olan Şah'ı aramaya çıkma görüşmeleri yaptıkları" bilgisini ediniyoruz. Gazâlî'de de kuşlar, büyük zorluklar çektikten sonra semadaki Arş adı veren saraya ulaşıyorlar. Fakat Gazâlî'nin Simurg kuşları orada herhangi bir Ayna'yla karşılaşmıyorlar, "Simurg, aslında biz imişiz" gibi bir cümle sarf etmiyorlar. Zükkâr *Simurg* ile *Tanrı Simurg'u* "Tevhid" ederek birleştiren veya Tek'leştiren yegane kişi Attâr. Bekâ âlemine ulaşan ve böylece İlâhî nitelikler kazanan...

Şimdi, Kuşeyrî isimli zükkâra bakalım. Kuşeyrî 986-1072 yılları arasında yaşamış bir deriş. Bayezid-i Bestamî'den (804-878) yaklaşık 200 yıl sonra ve Attâr'dan (1145-1220)... 200 yıl önce...

⁹ Richard Foltz, *Animals in Islamic Traditions and Muslim Cultures*,

¹⁰ Halil Baltacı, "Saf Aşkın Üstadı": Ahmed Gazzalî ve Tasavvuf Anlayışı, *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 32 [2013/2], s. 1-41.

¹¹ Doğum ve ölüm tarihleri kaynaklarda hep farklı gösterilmiştir. Rakamları yaklaşık olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

¹² Hayrunnisa (Çakmakçı) Turan, Tavusla Düşüş, Simurg'la Yükseliş İslam Ortaçağı'na Damgasını Vuran Kuş Risaleleri ve Safir-i Simurg, *Vakıflar Dergisi*, ss. 165-172.

Miraç Kıssası adlı bir eseri olan Kuşeyrî, mükemmel insan Simurg'un kanatlanıp uçabilmesi için dört istasyon öngörüyor: Akıl, Kalp, Ruh ve Sır... Bunlar vücudun manevî organları veya manevî makamları... Bunları ancak Simurg olup uçmaya karar veren kişiler görebilir. Kuşeyrî'nin Attâr'a katkısı "uçuşun ancak istasyonlar aracılığıyla" gerçekleşebileceği düşüncesi. İbn-i Sînâ onları "yedi dağın zirvesi" yaparken Attâr "yedi vâdi" olarak ele alıyor. Daha sonraki zükkârlar ise imtihan merkezlerini 30 veya 40 istasyona çıkarıyorlar. Fakat anafikir önemli... Kuşeyrî "mîraçtan" söz ediyor, yani urûç'tan... Yükselmeden, ruhun uçarak bir yerlere gitmesinden... Sonra şu soruyu ortaya atıyor: "Urûç sadece peygamberlere ait bir özellik midir?" Cevaben "Her ne kadar peygamberimizin ruhen ve bedenlen çıktığı makama kadar olmasa da bütün peygamberler en azından ruhen göğe yükselmişlerdir" diyor ve ekliyor "evliyalar da urûç edebilirler"... O zaman şaşmamak gerekiyor. İbn-i Sînâ, Gazâlî, Attâr veya diğer zükkârların her biri kuşlarını uçurmak istemişlerse ve hatta Kâf Dağı'nın Ayna'sında kendilerini seyretmişlerse kim ne diyebilir. Kuşeyrî gibi güvenilir bir velî bunun mümkün olduğunu söylüyor. Kuşeyrî "ben yükseldim, Tanrı'yı gördüm" demiyor, selevi olan Bâyezîd-i Bestamî'ye işaret ediyor. Böylece bir atıf silsilesi başlıyor ve bu atıf zinciri binlerce yıl öncesinin Benû kuşuna kadar uzanıyor.

Simurg kuşunun, yani zükkârın, uçup tanrı katına çıkması Attâr'la başlamıyor. Bu konudaki ilk iddia Bâyezîd-i Bestamî'ye ait. Bestamî, "Tevhid kuşu oldum... Uçtum" diyor. Semanın her bir katında meleklerin kendisine hediyeler teklif ettiklerinden, fakat kendisinin bu hediyeleri ret ettiğinden, meleklerle tek dileğinin Tanrı ile ebediyen bir arada olmak olduğundan söz ediyor.

Karşılaştırma yaptığımızda, Attâr isimli şairin son kertede "Şânım ne yüce" diyen sarhoş Bestamî'nin eriştiği o yüce makama ulaştığı anlaşılıyor. Onun gibi, "Sübhanî" demiyor ama "Ayna'da kendimi gördüm" diyerek "Sübhani" kelimesini kendi çağının insanlarına farklı bir dille tercüme etmiş oluyor.

Attâr, kendinden önceki zükkârların sadece ruh kuşu olan Simurg'u ilahî bir "Ayna" yaptığı için veya onu Üfleyen ve Üflenenin "Bir" olduğu ve "Tevhid"i temsil ettiği söylemini odak noktasına oturttuğu için Simurg ile özdeşik... İlk zükkârlardaki ruh kuşu, onunla birlikte Ruh-Tanrı bütünlüğüne kavuşuyor. Böylece ruh üflenmiş Simurg ile ruhu üfleyen Simurg çakışıyor ve yeni bir Simurg çıkıyor ortaya. Çakışmış, bütünleşmiş, aşkın Simurg... O artık hem bir insan, hem tüm mevcûdât ve hem de Tanrı'nın bizzat kendisi...

Attâr, ruhun kuş kimliğiyle uçup Tanrı ile buluşma düşüncesini Bâyezîdi Bestamî'den, Hallac-ı Mansur'dan, Ayn El-Kuzat Hamadânî'den, Ahmet Gazâlî'den ve Şahâb ed-Dîn Suhreverdî'den alıyor.¹³ Yeni Eflatuncuları okumuş olması da muhtemel. Rûhî bir içecek olarak "Demir Hindi" misali mistik bir karışım, mistik bir bileşim üretiyor. Formülü şu: Bir bardak nane suyu, iki adet limon kabuğu ve biraz da tarçın... Böylece "vahdet-i vücut" adı verilen sihirli bir ölümsüzlük iksiri çıkıyor ortaya.

¹³ Attar, The Conference of the Birds,

Bestamî'den sonra gelen fakat onun çağdaşı olan Hallaç'a bakalım (858-922)... Hallaç, Ruh'un her insanın içinde olduğunu söylüyor ve İlah'ı dışarıda aramanın anlamsız olduğunu belirtiyor. Hallaç ile Attâr'ın görüşleri birbirine benzemiyor mu? Attâr'ın tek yaptığı Ruh-Tanrı birlikteliği görüşünü Simurg kuşunun sırtına yüklemek. Simurg'lar Simurg'u arıyor ve Ayna ile karşılaşıyorlar. Ayna'ya baktıklarında ise kendilerini görüyorlar. "Meğer Simurg biz imişiz" diyorlar. Yani üfleyen ve üflenen Ruh... Yaratan ve yaratılan, tüm evren, tüm kâinât...

Attâr, "yedi vâdi" hikayesini 1200'lü yıllarda söylüyor. Fakat bu söylemin tarihi çok daha eski. Yedi vâdi, yedi "ehval" demek. Yani, Aşk'ın halleri... Kaynaklarda mistiklerin yaşadığı "hallerden" ilk söz eden kişinin *Sârî el Sakatî* (850) olduğu yazılı. Kültür coğrafyamızda Attâr'a gelinceye kadar "yedi vâdi" tanımlamasının 350 yıllık geçmişi var, fakat bu tanımlamayı asıl Hint coğrafyasında araştırmak gerekiyor. "Derleme mimari" olgusuna benzer şekilde "derleme felsefe" olgusuyla karşı karşıyayız. Üç yüz elli yıl önce birisi "yedi hal" kavramıyla toplumun karşısına çıkıyor, aradan 25 veya 50 yıl geçiyor başka birisi "ben bu halleri kuş olarak yaşadım" diyor. İlk defa duyduğumuz bu tuhaf sözler karşısında şaşırıyoruz. Sonra aradan yüz yıl geçiyor. Bu kez, başka bir zükkâr; o kuşun adı Simurg'dur diyor. Sıralı zükkârlar, tuğla üstüne tuğla koymaya başlıyorlar. Biri "yeşil renklidir" derken diğer "Kâf dağında yaşadığını" söylüyor. Ağır, oturaklı bir başka Sâcî ise, "Efendim Simurg kuştur ama aynı zamanda Ruh'tur" diyor. Attâr, "ben ne tür bir katkı yapabilirim" diye düşünürken aklına geliyor. "Simurg ruhsal bir kuştur, ama o aynı zamanda bir Ayna'dır, Simurg'un kendisini seyrettiği..." diyor.

Bu tür ifadelerden "vahdet-i vücut" nazariyesi çıkaramazsınız, ama söylem, tiril tiril "Tevhit" kokuyor. Yani o kadar şeffaf ve o kadar içini gösteren biçimde... Yani Attâr, söylemek istediğini örtülü bir şekilde söylemiş oluyor. "Vahdet-i vücut" demiyor ama sözün esintisinden öyle anlaşılıyor... Veya daha masum bir yorum yapalım, "Vahdet-i vücut değil, Vahdet Ayna'sında kendisini seyretme"... Artık, kim nasıl anlamak istiyorsa öyle anlayabilir... Çok da önemli değil.

İbni Sina'dan itibaren kuşların tanrıya ulaşan metafor olarak kullanılması Kuran'daki Süleyman peygamberin Hüdüh kuşuna nispet ediliyor. Hüdüh Kuşu Belkıs'a mektup götürüp getiren hayalî bir varlık... Sanırım kuş da değil, bir "arif kişi"... Çünkü, zükkâr'ın davranışlarından öyle anlıyoruz. Kuş ama, kuş değil... Ruh "kuş gibi uçan" veya "yükseklerde gezen" bir ermiş... Fakat Attâr'ın hikayesinde Hüdüh adlı kuş değil, Simurg öne çıkıyor, çünkü İran kültü onu tanıyor, ona âşina...

Plato, "Ruh'un kendisini kanatlı bir varlık" olarak algıladığını söylüyormuş... Veya ona göre, Ruh'un Dünya'daki görünür imgesi kanatlı bir varlık imiş. Maddi nesnelere arasında "kanat" en kutsal ve en ilâhî olanı... Ruh tam olarak kanatlandı veya kanatları gelişip kemâle erdiği zaman Semâya doğru süzülüp yükseklerden Dünya'ya doğru bakıyor ve

Şekil 4. Bismillahirrahmanirrahim, Simurg.

böylece kainatın efendisi oluyormuş. Aslında “semaya uçma” teması bir benzetim... Kişinin kendisini bulması için iç dünyasını tanıması veya anlamaya çalışması demek... Bilim adamları, dokuzuncu ve onuncu yüzyılda yaşayan Müslüman filozofların Eflatun ve Aristo düşüncesinden etkilenerek evreni “büyük varoluş zinciri” içinde ele aldıklarını düşünüyorlar. Zincir şu anlama geliyor: En dipte, cansız olan bir cevher, bir öz, bir madde veya bir toz zerresi var. Ve bu cevher yukarıya doğru yükseliyor. Önce “bitkisel ruh” oluyor, ardından “hayvansal”... Üçüncü aşamada “beşeri ruh”... Daha sonra “melekî ruh”... Ve son olarak bu ruh, Arş’a yükselip Tanrı oluyor. Ruh kendisinden geldiği Tanrı ile bir olup bütünleşiyor. Veya Attâr’ın söylediği gibi Ayna’da kendisini görüyor. Bu yükselme sürecinde her bir aşama öncekinden daha kâmil olma, ruhun daha da saflaşması, her şeyden arınması anlamına geliyor. Grek düşüncesindeki “hayvanî ruh” ve “aklî ruh” ikilemini İbni Sina da benimsiyor. “Hayvani ruh” kalp veya nefis demek... Ölmeye ve yok olmaya mahkum. Oysa “Aklî ruh” adı verilen varlık, sürekli olarak “Küllî İrâde” ile birleşmeyi veya bütünleşmeyi amaçlıyor. O’na ulaşmayı onunla bir olmayı özlüyor. Bu anlatımda bir taraftan aklî ruh Simurg iken diğer taraftan da Küllî İrade Simurg... En sonunda, bir “Vahdaniye” olan Simurg, kendisinden geldiği “Ehâdiye” olan Simurg ile bütünleşiyor.

Kısacası, insan bedenine hapsedilmiş olan zükkâra ait “Ruh’u şerifin” zikir tespihleriyle yükselerek veya yücelerek, niteliğinin ne olduğunu bilmediğimiz kendini gerçekleştirme istasyonlarındaki sınavları vererek Tanrı’da fenâ-fil olması demek Simurg... Veya üflenmiş Simurgun üfleyen Simurg’un içinde erimesi... Böylece beşeri Simurg’un, İlâhî Simurg özellikleriyle donanmış olarak yeniden tebellür etmesi ve Dünya’da güneş gibi parlamaya başlaması...

Kuran’daki ruh ile ilgili ayetleri okuyunuz... Ruhü yücelten sâcilerin “hâşâ’larını dinleyiniz... Bilim insanlarının soğuk ve tarafsız değerlendirmelerine bakınız. Gözleri yaşlı medya vâizlerinin insanların zihinlerine iyice yerleştirmek için takip ettikleri usul olan tekrarlamalı söylemlerine kulak kabartınız. Ve sonunda, iyice akl ederek kanaatinizi oluşturunuz. İşte ben öyle yaptım, vardığım sonuç şu: Ruh diye bedenden ayrı bir varlık yok. Ruh, kuş değil, konakladığı istasyonları da yok. Kuran’da geçen ruh kavramı “sorumluluğumuza” işaret... İrademize, akıllı varlıklar olmamıza, ahlâklı varlıklar, vicdanlı ve düşünce gücüne sahip varlıklar olmamıza atf... Ruh; vahiy iklimi ortamında irademizi, yani aklımızı kullanarak insanların, bitkilerin, hayvanların ve Yaratıcı’nın bizden hoşnut olacağı iyi insan olma çizgisini tanımlıyor. Zükkârın haber verdiği halüsinasyon istasyonları ve sırtına bindiği Simurg kuşunun takip ettiği Ayna rotası Kuran’ın yolu değil.